

VINETS BITTRA BISMAK

- lantarbetares villkor och Systembolagets ansvar

”

Vi tjänar inte mer än minimilönen
och det räcker inte att leva på. Vi
skulle behöva tjäna det dubbla för att
kunna leva ett drägligt liv.

Sonia Sagredo
säsongsanställd lantarbetare
Casablancadalen, Chile

Vad är problemet?

Svältlöner, osäkra anställningar och diskriminering av kvinnor och migrantarbetare tillhör vardagen för lantarbetare på vingårdar i Sydafrika, Chile och Argentina. När vinindustrin expanderar trängs småjordbrukare och ursprungsfolk i vissa områden bort från den mark de traditionellt brukat.

Svenska Systembolaget är en av världens största återförsäljare av vin. Under 2010 uppgick värdet av svensk vinimport till 4,6 miljarder kronor. Kampanjen Rättvis vinhandel kräver att Systembolaget och svenska importföretag tar ett större ansvar för lantarbetarnas situation – och inte profiterar på deras billiga arbetskraft.

”

När man handskas med gifter har man dem oftast i en slags påse på ryggen medan man går och sprutar. Och man får inga skyddskläder.

Juan Mayano Ciro
säsongsanställd lantarbetare
Mendoza, Argentina

Den här rapporten har producerats av kampanjen Rättvis vinhandel i januari 2012. Kampanjen Rättvis vinhandel är ett samarbete mellan Sikhula Sonke (lantarbetarfack i västra Kapprovinsen i Sydafrika), UST (förening för jordlösa lantarbetare i Mendoza, Argentina), Anamuri (lantarbetarorganisation i Chile), DFSA av SAC Syndikalisterna (fackförening inom Systembolaget) och Handels fackklubb 717 (lagerpersonal), samt Afrikagrupperna, Latinamerikagrupperna och SUF (Syndikalistiska Ungdomsförbundet) i Storstockholm.

Texter: Åsa Eriksson, samt Lisa Karlsson (intervjuer med lantarbetare och fackliga företrädare i Chile och Argentina), Emil Boss (intervju med Lizette Boesak). Bilder: Lisa Karlsson (sid 1, 2, 9, 10, 11, 12), Linn Bergbrant (sid 13), Agnes Nygren (sid 3), Erik Halkjaer (sid 5), Emil Boss (sid 8), Filippa Bergström (sid 6, 7, 14, 17, 18), Viktoria Olausson (sid 10, 18).
Formgivning: Mikael Demitr Lindegren.

Kampanjens första vykort.

INNEHÅLL

Vad är problemet?	2
Varför fokus på lantarbetare i vinindustrin?	4
Vad vill kampanjen Rättvis vinhandel?	4
Globalisering och arbetsvillkor för lantarbetare	5
Vinindustrin i Sydafrika	6
Vinindustrin i Argentina	9
Vinindustrin i Chile	12
Uppförandekoder och Systembolagets arbete	14
Kampanjens kritik mot Systembolaget	16
Kan uppförandekoder bidra till positiv förändring?	16
Kampanjens arbete	18
Finns det alternativ?	19
Vad kan du göra?	19
Vill du veta mer?	20

INNEHÅLL

”

När min man dog för två år sedan blev jag uppmanad att lämna mitt hem, eftersom huset var knutet till hans arbetskontrakt. Om jag inte haft min fackförening bakom mig hade jag varit hemlös nu.

Sofia Booysen
lantarbetare på vingård
Grabouw, Sydafrika

Varför fokus på lantarbetare i vinindustrin?

2012 börjar svenska Systembolaget och övriga nordiska alkoholmonopol arbeta efter en ny så kallad etisk uppförandekod. Genom koden förbinder de sig att ta ansvar för att grundläggande arbetsrätt upprätthålls i hela produktionskedjan. Det är ett steg i rätt riktning. Men Systembolaget har valt en kod som är svagare än många andra, där det saknas möjlighet till insyn och där fackföreningar och organisationer inte involveras. Därför finns det en risk att arbetet inte kommer leda till förbättringar inom flera av de områden som lantarbetarens organisationer identifierat som centrala:

- att de får en lön som går att leva på
- att diskrimineringen av kvinnor, säsongsanställda och fackligt aktiva upphör
- att bostäderna på vingårdar förbättras
- att säsongsanställda får ta del av samma förmåner som fast anställda
- att diskrimineringen av gravida och nyblivna mödrar upphör
- att arbetare får tillgång till vatten och toaletter på arbetet
- att ingen handel görs med gårdar som befinner sig i marktvister med småjordbrukare och ursprungsfolk

Vad vill kampanjen Rättvis vinhandel?

Kampanjen Rättvis vinhandel består av fackföreningar och organisationer i Sydafrika, Chile, Argentina och Sverige. Vi kräver att Systembolaget, svenska staten och svenska vinimportföretag tar ansvar för miljö och mänskliga rättigheter i produktionen av vin, inklusive arbetsrätten i enlighet med ILO-konventionerna.¹

Ett första steg i ett sådant arbete är att lyssna till och föra dialog med lantarbetarens organisationer om vilka förbättringar de vill se. Lantarbetare bör bli centrala rådgivare i Systembolagets etiska arbete. Kampanjen anser också att Systembolaget bör undersöka möjligheten att teckna ett globalt ramavtal med den fackliga internationalen IUF.

Kampanjen uppmanar inte till en bojkott av viner från Sydafrika, Chile och Argentina, eftersom det skulle förvärra situationen för arbetarna. Istället vill vi ha en dialog om förbättrade villkor, så att konsumenterna kan dricka vin med gott samvete. ■

Kampanjens andra vykort.

¹ ILO (Internationella arbetsorganisationen) är FN:s fackorgan för sysselsättnings- och arbetslivsfrågor

Globalisering och arbetsvillkor för lantarbetare

I takt med den ökade globaliseringen väljer allt fler företag att förlägga sin produktion till låglöneländer. På så vis kan de fortsätta att hålla låga priser genom att pressa ned kostnaderna för inköp och ändå göra goda vinster. Det gäller främst tillverkning av kläder och elektronik – men i allt högre grad även jordbruksprodukter. En liten men ökande andel av den frukt, grönsaker – och vin – som säljs i Europa produceras numer i Afrika och Latinamerika.

Vin är en av de jordbruksprodukter som har högst importvärde i Sverige, motsvarande nära 4,6 miljarder kronor 2010.² Produktionen av vin är begränsad till de länder och regioner som har rätt klimat för de känsliga vinrankorna. Sydafrikanskt vin utgjorde 20 procent av allt vin som såldes på Systembolaget under 2011, medan vin från Chile hade 7 procent och Argentina 3 procent av marknaden. Även vin från länder som Italien, Spanien, Australien och USA är storsäljare i Sverige.³

I de europeiska länder som saknar alkoholmonopol dominerar stora livsmedelskedjor försäljningen av vin, och många av dem har skapat sina egna vinmärken. På så vis kan de maximera sin kontroll över alla led i värdekedjan av vin och därigenom undvika att stora delar av vinsten går till mellanhänder. Dessutom ställer köparen ofta ökade krav på hur produkterna ska se ut, hur priserna sätts, hur tillverkningen går till mm.

I en parallell process har allt fler återförsäljare givit efter för påtryckningar från konsumenter och frivilligorganisationer genom att införa uppförande-

Wendy Pekeur och Dawid Afrika från sydafrikanska fackföreningen Sikhula Sonke i en demonstration utanför Systembolagets kontor i Stockholm.

koder för hela produktionsledet. Producenterna i syd får ofta bära kostnaden både för kontrollerna av att koden efterlevs, och för eventuella förbättringsåtgärder – men får sällan mer betalt för sina produkter. De ökade kraven på leverantörer och underleverantörer har medfört att många väljer att spara på det enda område där de fortfarande behåller kontrollen – anställningsformer och löner.⁴

Inom det exportorienterade jordbruket har antalet arbetstillfällen minskat successivt under de senaste åren, samtidigt som den värdeökning som varje anställd bidrar med har stigit. För de kvarvarande fast anställda lantarbetarna har realinkomsten sällan ökat. Anställningsformerna har blivit alltmer "flexibla" med en större andel korttidsanställda under högsäsong som ofta hyrs in via bemanningsföretag – många av dem kvinnor och migrantarbetare. ■

² SCB, Jordbrukstatistisk årsbok, 2011

³ <http://www.systembolaget.se/OmSystembolaget/Forsaljningsstatistik/Statistik-rapporter/Forsaljning-av-vin-per-land>

⁴ Barrientos et al (2010), Capturing the gains

Vinindustrin i Sydafrika

Sydafrika är det enskilda land som Systembolaget säljer allra mest vin ifrån.⁵ 2009 exporterade Sydafrika vin till ett värde av 759 miljoner dollar.⁶ I Sverige såldes 37 miljoner liter sydafrikanskt vin 2011. Men för de lantarbetare som producerar vinet som säljs i Sverige består vardagen av många timmars hårt slit – till löner som är så låga att de tvingas

Minimilönen för lantarbetare är drygt 1200 svenska kronor i månaden⁷ – bland de lägsta i Sydafrika. Ungefär sjuttio procent av lönen beräknas gå till mat, och det som blir över räcker inte till hyra, el, utgifter för skolgång och hälsovård.⁸ För de säsongsanställda som saknar annat arbete stora delar av året så är situationen ännu tuffare.

Lantarbetare har ofta ingen lunchmatsal utan får ta med mat som tål värme och äta under ett träd vid fälten.

Antalet arbetstillfällen inom jordbrukssektorn i Sydafrika sjunker stadigt.⁹ I vinindustrin arbetar idag runt 275 000 personer.¹⁰ Den siffran innefattar även arbetare inom vinturism, boende och restauranger, samt tillverkning och försäljning. Enligt vinindustrins företrädare är 61 000 personer fast anställda som lantarbetare, och ungefär lika många arbetar som kontraktsanställda under högsäsong.¹¹ Fackföreningen Sikhula Sonke uppskattar att två tredjedelar av alla arbetare är säsongsanställda.

Inom både frukt- och vinindustrin har de flesta gårdar successivt minskat andelen fast anställda arbetare de senaste 15 åren. En studie från 2003 uppskattar att män utgör tre fjärdedelar av de fast anställda arbetarna inom frukt- och vinindustrin i västra Kapprovinsen, där huvuddelen av vingårdarna finns.¹² En majoritet av de tillfälligt anställda är kvinnor. Kvinnorna tjänar betydligt mindre än männen – ibland även då de utför samma slags arbete. I samband med graviditet och

leva i fattigdom. Arbetsdagarna kan vara uppmot 12 timmar långa, sex dagar i veckan - i regn, blåst och kyla eller under stekande sol, utan tillgång till toaletter och rent vatten. Många använder farliga kemikalier i sitt arbete, men långtifrån alla har tillgång till rätt skyddsutrustning som masker och skyddskläder eller möjlighet att tvätta sig.

barnafödsel har kvinnor rätt till fyra månaders obetald föräldraledighet – det finns alltså inget krav på att arbetsgivaren ska betala föräldralön. Däremot kan kvinnorna söka ersättning från en socialförsäkring, UIF, motsvarande ungefär halva lönen.¹³ Enligt organisationen Human Rights Watch förvägras gravida kvinnor ibland föräldraledighet i strid med lagen. Ett

⁵ FAO Stat

⁶ Försäljningsstatistik per land Systembolaget.se

⁷ 1376 sydafrikanska rand: <http://www.mywage.co.za/main/minimum-wages/farm-worker-wages>, växlingskurs februari 2012

⁸ Källa: Sikhula Sonke

⁹ Statistics South Africa, Quarterly Labour Force Survey, Quarter 1, 2011

¹⁰ SAWIS, 2009

¹¹ SAWIS, 2004

¹² du Toit and Ally, 2003. The externalisation and casualisation of farm labour in Western Cape horticulture: A survey of patterns in the agricultural labour market in key Western Cape districts, and their implications for employment justice. PLAAS

¹³ http://www.paralegaladvice.org.za/docs/06_full.html

Sikhula Sonke träffar lantarbetare, ibland med, ibland utan möteslokal.

SYDAFRIKA

annat problem är att säsongsanställda kvinnor blir avskedade vid graviditet eller nekas möjlighet att komma tillbaka till arbetet efter att de fött barn.¹⁴

Kvinnor som bor på vingårdarna står oftast inte på kontraktet till sitt hus – eftersom bostadskontrakten är kopplade till arbetet, och vanligtvis tecknas med den fast anställde mannen. Det förstärker ytterligare

den ojämlika maktbalansen mellan män och kvinnor.

Fram till de första demokratiska valen 1994 bodde en övervägande majoritet av lantarbetarna i Sydafrika på gårdarna där de arbetar. Sedan dess har lagarna för besittningsskydd, standard på bostäder och arbetsrätt stärkts, för att skydda arbetare. Många gårdsägare har svarat med att säga upp

¹⁴ Ripe with abuse. Human Rights Watch-rapport från 2011

”

I tolv år har jag jobbat för samma gårdsägare som så kallad permanent säsongarbetare. Under nio månader om året får jag minimilönen, 1 376 rand och under tre månader varje år står jag helt utan inkomst. Minimilönen räcker inte till någonting. När jag betalt mat, el, medicin, skolvavgifter, skoluniformer och arbetskläder finns ingenting kvar. Jag är helt beroende av hjälp från släktingar för att klara mig.

Under skördetid måste vi plocka tre druvrader varje dag annars får vi inte ens minimilön. Det är svårt att hinna med och efter arbetsdagen orkar jag ibland inte ens laga middag till mina barn. I huset där jag bor på farmen finns inget vatten och bara en toalett per två familjer.

Förra året gjorde min pojkvän slut och lämnade mig ensam med våra två döttrar. Då försökte gårdsägaren vräka mig för att istället kunna inhysa en helårsanställd man. Samma sak hände med tre andra ensamstående kvinnor, bland annat en pensionerad änka som förlorat både sin make och son som båda arbetade på gården. Men vår fackförening Sikhula Sonke hjälpte oss och vi kunde bo kvar.¹⁹

Lizette Boesak
säsongsanställd lantarbetare
Sydafrika

arbetare och tvinga dem att flytta från de gårdar där de i många fall bott i flera generationer – ofta i strid med lagen.

Mellan 1994 och 2004 vräktes 900 000 personer från sina hem på lantgårdar.¹⁵ Få av dessa har fått hjälp av myndigheter att komma tillbaka till sina hus. Att fler och fler bor utanför gårdarna och arbetar på korta kontrakt gör det ännu svårare än tidigare för fackföreningar att organisera arbetare. Gårdsägare är ofta också ovilliga att släppa in fackliga företrädare på gårdarna – och hänvisar till att gården är privat egendom. Mellan 3 och 11 procent av arbetarna uppskattas vara medlemmar i en fackförening.¹⁶ Brott mot lagar som skyddar arbetare är vanliga – allt från att minimilönen inte betalas ut till att kontrakt och lönebevis saknas, att arbetare utsätts för exponering av farliga kemikalier utan tillräckligt skydd, att gravida diskrimineras, att bostäderna är undermåliga och

saknar rinnande vatten och toaletter och att kvinnor utsätts för sexuella trakasserier.¹⁷

Barnomsorg är också ett problem för lantarbetare då de flesta vingårdar inte har förskolor, och de låga lönerna inte räcker för att betala för barnomsorg.

Arvet från apartheidtiden lever på många håll kvar i relationen mellan arbetare och gårdsägare. På de allra flesta gårdar är det fortfarande en vit gårdsägare som exploaterar icke-vita arbetare. Svordomar, hot, eller fysiskt våld mot arbetare är inte ovanligt. Alkoholism och våld i hemmet är två utbredda problem bland lantarbetare som hänger samman med deras utsatta situation – och det under apartheidtiden vanligt förekommande systemet att betala arbetare delar av lönen i vin. Fortfarande förekommer det att arbetare erbjuds billigt vin som en löneförmån.¹⁸ ■

¹⁵ ibid

¹⁶ ibid, sid 73

¹⁷ Ripe with abuse. Human Rights Watch-rapport från 2011, samt rapporter från fackföreningen Sikhula Sonke

¹⁸ ibid

¹⁹ Lizette Boesak arbetar för närvarande med att plocka druvor som säljs som bordsdruvor

Vinindustrin i Argentina

Vin är en viktig inkomstkälla i Argentina, som under 2009 exporterade vin till ett värde av 641 miljoner dollar.²⁰ Vinodlingarnas omfattning har gått ner något i Argentina över de senaste åren, med en allt större koncentration av ägandet i stora koncerner.²¹ Enligt officiell statistik är 800 000 personer anställda som lantarbetare i Argentina.²² Av dessa är drygt 100 000 kvinnor. Fackförbundet UATRE uppskattar att utöver detta arbetar 700 000 lantarbetare svart och på korta kontrakt.²³

Det finns ingen tillförlitlig statistik över hur många av lantarbetarna som arbetar på vingårdar.²⁴ Under högsäsong migrerar arbetare från hela landet till vindistriktet, uppskattningsvis 25 000 personer per år, främst till provinsen Mendoza där 95 procent av vinet produceras.²⁵

Även om det också förekommer många migrantarbetare från grannländer som Bolivia och Peru

arbetaren med bostad. Men numera bor de flesta i egna hus, där de själva står för gas, vatten och el. Trots det har inte lönen höjts, säger Carlos Alberti,

Vid flygplatsen i Mendoza finns prydliga vinodlingar, som syftar till att marknadsföra landets största vindistrikt för anländande turister.

ARGENTINA

inom jordbruket så arbetar få av dem med vin.²⁶

Minimilönen för lantarbetare är 2763 peso i månaden, vilket motsvarar cirka 4 400 kronor.²⁷ För många säsongsarbetare krävs arbete på ackord, sex dagar i veckan, för att nå upp till minimilönen.²⁸ – Enligt arbetsrättslagen ska företagaren bistå

generalsekreterare för fackförbundet UATRE i regionen Lavalle.

– Ett stort problem idag är att många lantarbetare helt saknar anställningsavtal och arbetar under oreglerade, oacceptabla förhållanden. Ett annat är den utbredda bristen på skyddsutrustning vid

²⁰ FAOSTAT, accessed on October 7, 2011

²¹ G. Neiman (2007), Aspectos sociales del desarrollo o empresarial en la agricultura intensiva de la Argentina. Presentation på seminarium 16-17 oktober, 2007 i Almería

²² http://www.indec.gov.ar/agropecuario/cna_defini.asp

²³ Página 12, 14/2 2011: <http://www.pagina12.com.ar/diario/elpais/1-162314-2011-02-14.html>

²⁴ Korrespondens med forskaren Guillermo Neiman, Universidad de Buenos Aires, 2011-12-28

²⁵ ibid

²⁶ ibid

²⁷ <http://www.uatre.org.ar/salario.htm>

²⁸ Intervjuer med arbetare i Lavalle, Argentina, oktober, 2011

Organisationen UST varnar för att ursprungsbefolkningen på vissa håll drivs bort från sina jordar när vingårdarna expanderar till nya områden.

Carlos Alberti från UATRE.

arbete med bekämpningsmedel, säger Raimundo Laugero, från UST, en organisation för landlösa lantarbetare.²⁹

En majoritet av familjerna som bor på landsbygden har inte tillgång till mark eller vatten så att de kan odla egna grödor. I dalen Uco, där många vinodlingar är utlandsägda, är situationen för arbetarna ofta undermålig, rapporterar UST.

Många säsongsanställda arbetare anställs via bemanningsföretag, som ofta är små familjeföretag där även ägarna arbetar på vingårdarna. Att majoriteten av säsongarbetarna jobbar svart innebär även att de saknar skydd när de skadas i arbetet.

- Om någonting händer med arbetarna tar ingen ansvar för det eftersom arbetet är tillfälligt och svart. Bara bemanningsföretaget har kontrakt med godsherrn, säger Yaquelin Mayorga, som tillsam-

mans med sin man driver ett bemanningsföretag i Lavalle.

Utöver exploateringen av arbetskraft är frågan om rätten till mark viktig i Argentina. Enligt UST har en stor majoritet av familjerna som bor på landsbygden inte tillgång till mark eller vatten så att de kan odla egna grödor. De varnar för att ursprungsbefolkningen på vissa håll drivs bort från sina jordar av vinproducenter när dessa expanderar till nya områden.³⁰ Den storskaliga vinodlingen utgör även ett hot mot livsmedels- och vattenförsörjningen. ■

²⁹ <http://sodraafrikaidag.se/2011/06/07/kampanjen-rattvis-vinhandel-2011-vaxer/>

³⁰ ibid

”

Jag har jobbat på fälten hela mitt liv. Jag kommer från en familj med fem syskon och under min uppväxt arbetade vi hela familjen tillsammans under skördetiden. Jag tror jag var i fyraårsåldern när jag började följa med ut på fälten. Då hjälpe jag till att plocka upp de druvor de vuxna tappade. Numera är arbetet oftare över dagen och barn får inte vara med på fälten och jobba.

Som säsongsarbetare tjänar du ungefär 100 pesos (ca 160 kronor) om dagen. Du arbetar på ackord och får betalt efter hur många liter druvor du skördat. Pengarna räcker inte till mer än basmat, el och vatten. Familjerna är ofta fler än fem personer.

Arbetstiden är vanligtvis mellan 7 och 19, måndag till lördag. Ibland jobbar man även på söndagen. Maten får man ta med sig själv. Eftersom det inte finns någonstans att förvara maten får man ta med något friterat eller något som klarar värmen. Vissa dricker bara mate (ett örtte). Ibland måste man gå uppför berg eller arbeta i sluttningar och bland taggbuskar. Handskar och sekator får man själv stå för. Toalett finns det sällan tillgång till. Man får uträtta sina behov på fältet.

Vatten att dricka under dagen måste man också ta med sig själv, och om det finns en skvätt kvar på eftermiddagen är det säkert 40 grader varmt.

När det är dagg blir arbetarna blöta av vatten och de gifter som sprutats på fälten, kläderna blir alldeles klibbiga.

Nidia Araya
lantarbetare
Lavalle i Argentina

”

BSCI är lättare att införa för den involverar inte pengar, som Fair Trade gör, och man behöver inte blanda in fackförbund och andra organisationer på samma sätt.

Fair Trade är nästan omöjligt att implementera på ett stort företag på grund av all byråkrati och för att fackförbund måste vara med. BSCI är i linje med hur vi redan jobbar. /.../ Det finns företag som drivits i konkurs för att fackförbunden hittat på olyckor etcetera.

José Asensio, exportchef
Familia Zuccardi
Argentinas tredje största vinproducent

Vinindustrin i Chile

Den chilenska vinindustrin producerar allt mer vin för export – och vin är en av de största inkomstkällorna inom landets jordbrukssektor. 2009 exporterade Chile vin till ett värde av 1,35 miljarder dollar.³¹ I Sverige dracks det 13 miljoner liter chilenskt vin under 2011.³²

Många vintillverkare i Chile visar kraftigt ökande vinster. Företagens resultat förbättrades med 26 procent under de tre första månaderna 2011 jämfört med året innan.³³ Trots det har antalet lantarbetare i Chile inte blivit fler. I stället har varje enskild lantarbetares bidrag till företagets vinster ökat med runt 70 procent mellan 1994 och 2009.³⁴ Samtidigt är minimilönerna för lantarbetarna bland de lägsta i landet, motsvarande 2 300 svenska kronor i månaden, och reallönerna har inte ökat sedan 1993.³⁵

Sonia Sagredo, ordförande för en fackförening för säsonganställda

Organisationen UST varnar för att ursprungsbefolkningen på vissa håll drivs bort från sina jordar när vingårdarna expanderar till nya områden.

leva ett drägligt liv”.³⁶

Lantarbetarorganisationen Anamuri beräknar att bara runt fem procent av lantarbetarna i vinindustrin har fast anställning, och att

Inom fruktindustrin har andelen korta anställningar om fyra månader per år eller mindre ökat snabbt, från 34 procent 2001 till 78 procent 2009.³⁹ 31 procent av de säsonganställda lantarbetarna är

lantarbetare skriver att: ”Gas till varmvatten och spis kostar omkring 200 kronor i månaden, en liter mjölk kostar åtta kronor och ett kilo bröd 12 kronor. Hyran för ett rum 1000 kronor. Vi skulle behöva tjäna det dubbla för att kunna

mindre än en procent av kvinnorna är fastanställda. Majoriteten av de drygt 500 000 lantarbetarna i Chile är säsonganställda (61-68 procent enligt olika statistiska undersökningar).³⁷ Av de fast anställda är bara runt 10 procent kvinnor.³⁸

kvinnor, en siffra som för fruktindustrin uppgår till 43 procent.⁴⁰ Fackföreningen Sindicato Inter-empresa Temporeros Agrícolas framför dock att kvinnliga arbetare är en övervägande majoritet, men eftersom många jobbar svart syns

³¹ FAO Stat, Chile country profile

³² www.systembolaget.se

³³ Statistikrapporter från Vinos de Chiles hemsida: <http://www.vinasdechile.cl/>

³⁴ Ibid. Siffran gäller lantbruksarbetare generellt, inte bara inom vinindustrin

³⁵ Källa: Anamuri

³⁶ Debattartikel publicerad i Expressen, 2011-06-08.

³⁷ Pamela Caro, 2011:6, "Condiciones de trabajo de mujeres temporeras en la agricultura. El Caso de Chile"

³⁸ Ibid

³⁹ Ibid, sid 7

⁴⁰ Ibid, sid 7

”

Erica Vianelos familj har arbetat på vingårdar i Chile i flera generationer. Förra säsongen arbetade hon hos en

druvodlare. Det var ännu en i raden av korta anställningar om bara några månader åt gången. För Erikas två döttrar, och många andra barn till lantarbetare, finns få möjligheter andra än att följa i föräldrarnas spår.

– De flesta i byn har bara gått i skolan till sjätte klass. Få lantarbetare har råd att låta sina barn studera vidare, säger hon.

Erica Vianelo har länge engagerat sig fackligt för att förbättra situationen för arbetarna på vingårdar. När en av hennes arbetsgivare fick vetskap om att hon var aktiv i facket krävde han att hon skulle sluta engagera sig.

– När jag inte gick med på det fick jag sparken.

Erica Vianelo stämde arbetsgivaren för omotiverad uppsägning. Sedan dess är hon svartlistad bland företagarna i trakten.

– Om jag vinner rättegången blir det ännu svårare för mig att få arbete.

Erica Vianelo
säsonganställd och fackligt aktiv lantarbetare
Chile

det inte i den officiella statistiken. Enligt fackföreningen blir fackligt aktiva ofta svartlistade bland traktens arbetsgivare, och de har ytterst svårt att få anställning. Det är dessutom i princip omöjligt för säsongsarbetare att genomföra kollektivförhandlingar om löner, delvis på grund av att de enligt lag måste genomföra förhandlingarna minst 30 dagar innan säsongen börjar – då få ens har hunnit få anställning.

Ett nytt lagförslag som just nu diskuteras i Chile riskerar att ytterligare försämra situationen för säsonganställda, bland annat genom att arbetsdagen kan delas upp i två turer och det blir möjligt att förlänga arbetsdagarna till 12 timmar per dag. Enligt arbetsrättsexperter bryter det nya lagförslaget mot FN-organet ILO:s (Internationella

arbetsorganisationen) konventioner när det gäller rätten till kollektiva förhandlingar.⁴⁰

En fallstudie som Oxfam gjort bland småskaliga odlare i Maule-regionen visar att säsonganställda

kvinnliga lantarbetare överlag tjänar lika mycket som männen för samma arbetsuppgifter. Men eftersom kvinnor har kortare anställningar än män, och oftare får andra uppgifter med lägre dagersättning, så blir deras årsinkomst trots allt

lägre än männens.⁴¹

Ett annat problem är att de expanderande vinodlingarna i vissa områden tränger bort småjordbrukare och ursprungsfolk från den mark som de traditionellt brukat. ■

⁴¹ Feres Nazarala, 2011, Analisis al proyecto de ley del ejecutivo que modifica las normas de los trabajadores agricolas establecidas en el codigo del trabajo. Un aporte a la discusión parlamentaria.

⁴² Caro, 2009:38. Pequeña agricultura campesina y empleo temporal en Chile. Estudio de casos en la producción de uva vinífera y berries en la región del Maule. Oxfam Chile

CHILE

Uppförandekoder och Systembolagets arbete

1 januari 2012 inför Systembolaget och övriga nordiska alkoholmonopol en etisk uppförandekod för sitt arbete. Genom det arbetet ställer de krav på vinimportföretag som i sin tur ska kunna garantera att producenter och underleverantörer lever upp till grundläggande arbetsrätt, enligt ILO:s kärnkonventioner.⁴² Det är positivt att Systembolaget valt att arbeta mer med socialt ansvarstagande och inför en uppförandekod för sitt arbete. Men Systembolaget har valt en kod som är svagare än många andra och där det saknas möjlighet till insyn. De involverar heller inte fackföreningar och organisationer i arbetet med koden.

Systembolaget har valt att ansluta sig till organisationen BSCI (Business Social Compliance Initiative), och anta BSCI's uppförandekod. BSCI är till skillnad från många andra liknande organisationer inte öppen för fackföreningar och civilsamhällets organisationer. Arbetares organisationer har därför inget inflytande över hur koden utarbetas och följs upp – och de kan inte få någon information från de kontroller som görs eftersom rapporterna inte offentliggörs.

Kontrollerna görs av externa konsultfirmor. Utvärderingar från ett flertal branscher och uppförandekoder visar att kontrollerna är otillräckliga, och att konsulterna har svårt att hitta information om känsliga frågor såsom diskriminering av fackligt anslutna och kvinnor och sexuella trakasserier.⁴³ Lantarbetare rapporterar om att säsonganställda som saknar kontrakt, unga arbetare, migrantarbetare och i vissa fall fackligt aktiva arbetare ombeds stanna hemma eller vänta utanför arbetsplatsen den dag de förannonserade kontrollerna genomförs.⁴⁴ En annan viktig fråga som BSCI idag inte har rutiner för gäller säkerheten för anställda som slår larm om missförhållanden på sin arbetsplats eller hos en underleverantör.

Ett stort problem för lantarbetare, som i många länder är den lägst betalda yrkesgruppen, är att BSCI:s uppförandekod bara ställer krav på att lagstadgad

minimilön betalas ut. I många länder är det långt ifrån tillräckligt för att kunna leva ett drägligt liv. Andra uppförandekoder ställer krav på en så kallad levnadslön, som ”ska täcka de grundläggande behov en familj har, såsom mat, rent vatten, husrum,

De externa konsultfirmor som följer upp att uppförandekoden efterlevs lyckas ofta inte få information om frågor som diskriminering av kvinnor och fackligt aktiva.

⁴³ Rätten att bilda fackförening och sluta kollektivavtal och förbud mot barnarbete, tvångs- och slavarbete samt diskriminering.

⁴⁴ Se bl a Report on the ETI Impact Assessment, IDS, 2006, och Looking for a quick fix. How weak social auditing is keeping workers in sweatshops. Clean Clothes Campaign, 2005:22

⁴⁵ Samtal med representanter från organisationerna Anamuri och Sindicato Interempresa Temporeros Agrícolas i Chile, och East Cape Agricultural Research Project, ECARP, i Sydafrika

kläder, utbildning för barn, sjukvård samt lite extra för sparande och/eller oförutsedda utgifter”.⁴⁵ Hos BSCI är det enbart en rekommendation att företagen betalar en levnadslön. Uppförandekoden säger heller inget om betald föräldraledighet.

Representanter för Systembolaget har i samtal med kampanjens representanter framfört att det inte är en prioriterad fråga de närmsta åren att på allvar involvera arbetares organisationer i implementering och uppföljning av koden.⁴⁶

Utan involvering av fackförbund och arbetares organisationer kommer Systembolagets arbete med socialt ansvarstagande (CSR) att sakna trovärdighet. Risken är att viktiga förbättringar som löner som går att leva på, tryggare anställningsformer och minskad diskriminering av kvinnor, säsongsanställda och fackligt aktiva inte kommer att genomföras. ■

Standarden på många av husen är mycket låg. Tillträde till vingårdarna är ett problem för fackföreningar i Sydafrika, där många arbetare fortfarande bor i arbetarbostäder på vinproducenternas mark.

⁴⁶ "Har modet modet att höja lönerna?" 2011:4, Fair Trade Center & Rena Kläder

⁴⁷ I en kommentar till utkastet på den här rapporten skriver Systembolagets CSR-ansvariga att företaget "initialt prioriterar att implementera det systematiska arbetet men att man vid de resor som görs kommer att arbeta för att få träffa olika intressentgrupper såsom arbetarorganisationer".

Kampanjens kritik mot Systembolaget

- 1** Lantarbetares organisationer och fackföreningar har inget inflytande i Systembolagets arbete med socialt ansvarstagande. BSCI är enbart öppet för företag. Det finns andra organisationer, som sydafrikanska Wine Industry Ethical Trade Association (WIETA), som är flerpartsinitiativ där även fackföreningar och organisationer medverkar. Systembolaget har inte tagit hänsyn till kampanjens krav på att tillsätta en rådgivande grupp av lantarbetarorganisationer i viktiga importländer.
- 2** Koden kräver inte att företagen betalar ut en levnadslön, utan enbart lagstadgad minimilön. Lantarbetare tillhör de lägst betalda yrkesgrupperna, och minimilönen täcker inte de grundläggande behov som lantarbetare och deras familjer har.
- 3** Koden brister i öppenhet. BSCI-medlemmar har ingen skyldighet att offentliggöra protokoll från inspektioner. De rapporter som publiceras beskriver enbart trender och problem generellt. Det finns därför ingen möjlighet att få insyn i arbetet eller hur problemen ser ut på enskilda företag, vilket gör det svårt för lokala fackföreningar att veta vilka brister som uppmärksammas under en inspektion, och agera utifrån det.
- 4** Svagheter kring organisationsfrihet. BSCI har fått kritik av bland andra kampanjen Rena Kläder för att den är svag när det gäller att garantera rätten till organisationsfrihet, i jämförelse med andra koder. De utvärderingar som gjorts av uppförandekoder visar att dessa inte bidragit till ökad acceptans för facklig verksamhet.⁴⁷
- 5** Otillräckligt skydd mot diskriminering av kvinnliga arbetare. BSCI-koden hänvisar till ILO-konventioner om skydd mot diskriminering av kvinnor vid lönesättning och uppsägning, föräldraledighet mm. Rätten till barnomsorg nämns dock inte i koden. Ett stort problem är att uppföljningar av koden inte genomförs i samarbete med arbetares organisationer, och att man därför inte kommer åt känsliga frågor som könsdiskriminering. Utvärderingar visar att utsatta kvinnliga arbetares situation inte nämnvärt förbättrats efter att uppförandekoder införts.⁴⁸

⁴⁸ Se bl a: "Looking for a quick fix. How weak social auditing is keeping workers in sweatshops. Clean Clothes Campaign, 2005", samt Report on the ETI Impact Assessment, IDS, 2006

⁴⁹ ibid

Kan uppförandekoder bidra till positiv förändring?

Uppförandekoder är ett ensidigt och icke bindande åtagande från stora företag – och inte ett avtal mellan arbetstagare och arbetsgivare. De flesta koder ställer krav på att ILO:s kärnkonventioner⁴⁹ ska följas i produktionen, vilket är en bra början, men inte tillräckligt. Även om uppförandekoder kan vara ett viktigt första steg för att börja förbättra arbetsvillkoren så finns det stora frågetecken kring hur de efterlevs i praktiken. Om koderna på allvar ska kunna förändra villkoren för utsatta arbetare så är det viktigt att fackföreningar och organisationer är involverade i analysen av problemen och i uppföljning och förändringsarbete.

Forskare och organisationer som granskat internationella företags arbete med uppförandekoder drar slutsatsen att de haft viss positiv effekt. Inom textilbranschen, där svenska företag arbetat i över 15 år med uppförandekoder, har man kunnat visa på förbättringar när det gäller arbetsmiljö, säkerhet, barnarbete, nödutgångar och anställningskontrakt.⁵⁰ Däremot finns det inga bevis för att koderna lett till att organisationsfriheten stärkts eller att trakasserier och diskriminering av fackligt aktiva minskat – eller att kvinnliga säsonganställda fått det bättre.⁵¹

arbetare, och trots att den inte räcker att leva på.⁵²

Många stora företag, däribland Systembolaget, är en betydande ekonomisk aktör i de länder där de verkar. Genom sitt agerande kan de påverka regeringar och är, direkt eller indirekt, med och sätter agendan för arbetsmarknadslagstiftningen.

Lantarbetare i Sydafrika demonstrerar mot förtryck.

RÄTTVIS VINHANDEL

Lönerna har inte heller höjts till en nivå som är tillräcklig för att leva på – och de flesta uppförandekoder ställer inte heller krav på att en levnadslön ska betalas ut. Inom klädbranschen har minimilöner ofta blivit både en lägsta och högsta ribba – där arbetare efter många år på företaget fortfarande tjänar den lagstadgade minimilönen, trots att den är tänkt att fungera som ingångslön för nyanställda

Om företagen inte involverar fackföreningar och arbetarorganisationer i sitt etiska arbete finns det en risk att dessa företag tar över fackföreningars roll och definierar vad schyssta arbetsvillkor innebär. Organisationen Swedwatch har varnat för att uppförandekoder kan medföra en privatisering av arbetsmarknadslagstiftningen, och att staten lämnar ”walk over” till företagen.⁵³ ■

⁵⁰ Rätten att bilda fackförening och sluta kollektivavtal och förbud mot barnarbete, tvångs- och slavarbete samt diskriminering.

⁵¹ Blir det bättre? Arbetsvillkor i leverantörsleden - 10 år efter debattens uppkomst (2008:22). Nätverket Rena Kläder

⁵² Världspolitikens dagsfrågor 2010/12: Socialt ansvar en god affär? Mats Wingborg 2010; Report on the ETI Impact Assessment, IDS, 2006

⁵³ Blir det bättre? Arbetsvillkor i leverantörsleden - 10 år efter debattens uppkomst (2008). Nätverket Rena Kläder

⁵⁴ Världspolitikens dagsfrågor 2010/12: Socialt ansvar en god affär? Mats Wingborg 2010

Kampanjens arbete

Kampanjen Rättvis vinhandel startade i oktober 2010. Redan innan dess hade lantarbetarfacket Sikhula Sonke i Sydafrika, fackligt anslutna arbetare på Systembolaget (DFSA av SAC) och Afrikagrupperna arbetat för att sydafrikanska lantarbetare skulle få möjlighet till inflytande i Systembolagets arbete med socialt ansvarstagande. Kampanjen har bland annat bidragit till att:

- Systembolaget fått ökad kunskap om problemen för lantarbetare, genom möten och rapportering i media
- Systembolaget och svenska vinimportörer har träffat organiserade lantarbetare, både i Sverige, Sydafrika och Chile
- Importören Vinovum kräver att sina producenter i Sydafrika ansluter sig till WIETA, en lokal organisation för socialt ansvarstagande.
- Konsumenter och organisationer har fått information om kampanjen
- Flera tusen vykort har nått Systembolaget, med krav på ökat inflytande för lantarbetare och att Systembolaget tar större ansvar för lantarbetarnas situation
- Lantarbetarorganisationer från Chile, Sydafrika och Argentina har fått möjlighet att träffas och utöka sina nätverk
- Riksdagsledamöter har skrivit motioner om Systembolagets etiska ansvar
- Systembolaget har infört en ny märkning i butikerna för etiskt producerat vin

Wendy Pekeur, fd generalsekreterare för fackföreningen Sikhula Sonke under en action.

Finns det alternativ?

LO-TCO och andra fackliga organisationer förordar globala ramavtal framför uppförandekoder för internationella företags verksamhet.⁵⁴ Globala ramavtal är överenskommelser mellan två parter - globala fackföreningar och multinationella företag. Ramavtalen utgör grunden för att förhandla fram mer specifika avtal i varje land. De ska gälla för alla anställda på samtliga arbetsplatser som företaget har runt om i världen, och täcker i vissa fall även företagets underleverantörer och outsourcad produktion.⁵⁵

De globala ramavtalen garanterar fackliga rättigheter, förbjuder tvångsarbete, barnarbete och diskriminering och ger rätt till anständiga löner. I vissa branscher går avtalen längre och omfattar frågor som arbetstid, hälsa

och säkerhet och rätt till information från företaget.

Globala ramavtal innefattar inga sanktionsåtgärder gentemot företag som bryter avtalet. Men att två parter ingår ett avtal och kan övervaka att det efterlevs skapar fler möjligheter att förhandla och hitta lösningar när problem uppstår, och större insyn.

Globala ramavtal är en relativt ny företeelse, och därför finns inte så många studier av deras effekter. Men det finns exempel som visar att ramavtalen underlättat facklig organisering. Det i sig skapar bättre förutsättningar för att driva fram lönehöjningar och minska diskrimineringen av fackligt aktiva. Att ett företag antagit en uppförandekod utesluter inte att det tecknar ett globalt ramavtal med den globala fackföreningen. ■

Vad kan du göra?

Bojkotta inte viner från Sydafrika, Argentina och Chile! Försök i stället påverka Systembolaget och svenska vinimportörer att lyssna på lantarbetarna och ta större ansvar för att de får schyssta arbets- och levnadsvillkor. Det kan du göra genom att:

- Mejla eller ringa till Systembolagets CSR-ansvariga och/eller till de svenska vinimportföretagen. Fråga hur de tänker se till att lantarbetares röster hörs i arbetet med uppförandekoden, och ställ frågor om hur vinet produceras. Framför gärna att du är beredd att betala några kronor extra för vinet om det leder till schyssta villkor för lantarbetare och löner som går att leva på. Du kan skicka e-post till Systembolagets CSR-ansvariga via Afrikagruppernas hemsida: www.afrikagrupperna.se/rattvisvinhandel

- Om du köper vin, välj ett med etisk märkning.

- Fråga butikspersonalen om hur vinet är producerat, och framför att det är viktigt för dig att lantarbetare har schyssta villkor.

”

Personligen tycker jag att ni ofta, med era reklamer, försöker säga att ni bryr er om människor. Ni vill inte att svenskarna ska dricka i för ung ålder eller i för mycket mängder. Hur är det med resten av människorna i världen? Dom måste väl vara lika viktiga.

Kund som mejlat Systembolaget genom kampanjen Rättvis vinhandel

- Bjud in representanter från kampanjen Rättvis vinhandel att föreläsa på ditt jobb eller hos din organisation. ■

⁵⁵ Globala ramavtal. Strategi för ett humanare arbetsliv. LO-TCO biståndsnämnd 2007:12

⁵⁶ ibid

**Systembolaget måste ta ansvar.
Mer inflytande för fackföreningar.**

Rättvis vinhandel 2011

Vill du veta mer?

Här kan du läsa mer om Systembolagets arbete, om uppförandekoder och om situationen för lantarbetare i Sydafrika, Chile och Argentina:

- www.afrikagrupperna.se/rattvisvinhandel
- Ripe with abuse. Human Rights Conditions in South Africa's Fruit and Wine Industries, Human Rights Watch, 2011
- "Pequeña agricultura campesina y empleo temporal en Chile". Estudio de casos en la producción de uva vinífera y berries en la región del Maule. Pamela Caro, Oxfam Chile, 2009
- Blir det bättre? Arbetsvillkor i leverantörsleden - 10 år efter debattens uppkomst. Nätverket Rena Kläder 2008
- Looking for a quick fix. How weak social auditing is keeping workers in sweatshops. Clean Clothes Campaign, 2005

Kontakta gärna kampanjen på:
rattvisvinhandel@gmail.com